

Балобанова Д.О.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних
наук,
доцент*

ВИЗНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК НАПРЯМОК ДИНАМІКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Розгляд динаміки кримінального права та її характеристик (ознак) [1] потребує окремого дослідження цих характеристик. Відносячи до них одиницю, тобто те, що змінюється або знаходиться в процесі, часові відносини, просторові відносини та напрямок, необхідно проводити їх аналіз та звертати увагу на особливості їх визначення та зміни. В межах цієї публікації вважаємо за потрібне зупинитися на характеристиці «одиниці», а точніше на окремому її прояві.

Без одиниці не можна осмислити жодний динамічний стан. Одиниця може бути річчю; вона може бути якимось динамічним станом, наприклад, процесом інтеграції, дезінтеграції, росту, дегенерації, поширення та ін. Але якась одиниця, як логічний підмет, про зміну або модифікацію якої ми ведемо мову, повинна бути надана [2, с.80]. Для характеристики динаміки кримінального права слід виділити таку цілу одиницю, яка складається з трьох елементів. Цілою одиницею ми можемо назвати кримінальне право в широкому його розумінні (як науки та як галузі права та законодавства). Елементами, які утворюють цю одиницю слід визнавати: 1) кримінально-правову політику; 2) кримінально-правову доктрину (як систему поглядів, переконань, думок з приводу кримінально-правових норм та інститутів) та кримінальне законодавство (як сукупність загальнообов'язкових норм, що

встановлюють «злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння» (ч. 2 ст. 4 КК України); 3) правозастосовну діяльність [1, с.395].

Не зупиняючись на всіх елементах, хочемо звернути увагу на кримінальне законодавство, а саме на належність до його форм (джерел) актів застосування (правореалізаційних) [3, с.75-76] – окремих рішень Європейського суду з прав людини. Ця тенденція є новою для вітчизняного кримінального права та такою, що характеризує один з напрямків його сучасної динаміки.

Протягом тривалого періоду розвитку правової науки існувала досить жорстка позиція, що належність держави до тієї чи іншої правової сім'ї зумовлює визнання в якості джерела права чогось одного: або нормативного акта (романо-германська правова сім'я), або судового прецеденту (англо-американська правова сім'я). Але останнім часом і в теорії, і на практиці набуває підтримки думка, що абсолютний суверенітет закону в державах континентального права (до яких належить й Україна) є фікцією і що поряд з ним існують й інші джерела права, а закон має сенс лише у єдності з ними [4, с.69]. Достатньо згадати, що й античне право, з якого походить римське, – це право, яке створювалося у кожному конкретному випадку для цього випадку; й римське право у початкових своїх формах було «правом суддів» (мало прецедентний характер), а лише потім почали вироблятися нормативні узагальнення, юридичні конструкції. Так, В.Ф. Опришко вказує на те, що особливістю європейського права є його виникнення та активний розвиток на основі як континентального, так і загального права [5, с.40].

Процеси, які відбуваються в сучасній Україні та пов'язані з намаганням увійти до Європейського співтовариства, характеризуються й переглядом позицій щодо джерел права в цілому та, безпосередньо, кримінального, та щодо впливу окремих наддержавних інституцій на правозастосовну

практику. Так, в усіх державах – членах Ради Європи, та особливо у державах – членах Європейського Союзу, прецедентне й обов’язкове значення мають рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

В своїй діяльності ЄСПЛ поєднує елементи як континентального, так і загального права, зокрема, досить активно використовує правило прецеденту. Обґрунтування судових рішень відбувається виходячи не тільки з норм відповідних конвенцій (в першу чергу, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї), а й принципів справедливості, розумності, природного права, відповідності моральним критеріям суспільної необхідності [5, с.41]. Європейський суд, як правило, не тлумачить актів національного законодавства, а, приймаючи рішення з конкретних справ, викладає своє розуміння змісту відповідних положень в аспекті дотримання прав людини та вказаної Конвенції. Його рішення (особливо аргументація) є орієнтиром для правозастосовувачів всіх держав, які визнали його юрисдикцію.

У 2006 р. в Україні був прийнятий Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», ст. 17 якого

встановлює, що українські суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і протоколи до неї (далі – ЄКПЛ) та практику Європейського суду з прав людини як джерело права [6, ст.260]. Крім того, ст. 2 цього Закону передбачає, що рішення ЄСПЛ є обов’язковими для виконання Україною відповідно до ст. 46 ЄКПЛ, а порядок їх виконання визначається цим Законом, Законом України «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з урахуванням передбачених законом особливостей.

На обов’язковий характер рішень ЄСПЛ у кримінальному провадженні вказує й положення п. 4 ч. 1 ст. 445 Кримінального процесуального кодексу України, згідно якого підставою для перегляду Верховним Судом України

судових рішень, що набрали законної сили, є встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом [7, ст.88].

Все вищевикладене дозволяє погодитися з В.О. Навроцьким, який зазначає, що практика ЄСПЛ (рішення у конкретних справах) відіграють роль джерела кримінального права в Україні (професор Навроцький В.О. говорить про «джерела офіційного тлумачення кримінального закону»), оскільки вони: 1) є обов'язковими для всіх органів і службових осіб в Україні; 2) мають застосовуватися незалежно від того, чи стосується конкретне рішення України, чи винесене щодо іншої держави; 3) хоча й не стосуються характеристики тексту конкретних положень кримінального закону України, відображають загальновизнані й загальноприйняті підходи до вирішення правових питань; 4) є обов'язковими незалежно від того, чи перекладені вони українською мовою і чи офіційно опубліковані в Україні [8, с.95].

Таким чином, можна констатувати, що одним з напрямків динаміки кримінального права є перегляд підходів до системи його джерел (форм) за рахунок визнання обов'язковості рішень та практики Європейського суду з прав людини та використання їх в якості орієнтиру дотримання прав людини,

що, в свою чергу, потребує відходів від багатьох стереотипів в науці та правозастосуванні.

Література:

1. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права як об'єкт наукового дослідження: поняття та ознаки *Наукові праці НУ «ОЮА»*. Т.13. О.: Юрид. література, 2013. с.392-399.

2. Сорокин П. Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений СПб.: РХГИ, 2000. 1056 с.

3. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2014. 944 с.

4. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. К.: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

5. Опришко В. Ф. Проблема зближення європейського права із законодавством України *Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем* Мат-ли Міжн. наук. конф. 17-20 жовтня 2000 р.. К., 2000. с.38-46.

6. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України №3477-IV від 23.02.2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. №30. ст.260.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України №4651- VI від 13.04.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №9-10, №11-12, №13. – ст.88.

8. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.